

ISTRAŽIVANJE SOCIJALNIH ASPEKATA URBANOG SUSEDSTVA: PERCEPCIJA STRUČNJAKA NA NOVOM BEOGRADU¹

Researching Social Aspects of Urban Neighborhood: Reflections of Professionals in New Belgrade

APSTRAKT *U prvom delu rada razmatraju se analitički koncepti istraživanja urbanog susedstva: koncept zajednice, socijalne kohezije i socijalnog kapitala, kao i povezanost fizičkog (prostornog) okvira i značenja koje susedstvu pripisuju akteri prostornih praksi. U drugom delu rada, izlažu se rezultati kvalitativnog istraživanja percepcije stručnjaka o postepenoj diferencijaciji značenja susedstva, kvaliteta prostora i razvijenosti socijalnog kapitala u odabranim susedstvima na Novom Beogradu. Istraživanje je zasnovano na polustrukturiranim intervjuima sa 40 stručnjaka (po 20 na dva rezidencijalna područja različitog kvaliteta). Istraživanje je potvrdilo pretpostavku da je ideja susedstva kao zajednice dominantna, ali i da je ideja susedstva kao robe u nastajanju na kvalitetnijem području, a ideja o susedstvu kao negativnom kontekstu, na području nižeg kvaliteta. U skladu s očekivanjem da stručnjaci razvijaju nove kriterijume vrednovanja određenih prostora (čega i koga ima, šta se događa), potvrđeno je da stručnjaci na tim lokacijama češće percipiraju nepoželjne „druge“ i manjkavosti prostornih sadržaja i oblikovnih rešenja. Razvijenost reciprocitetne podrške sa susedima značajna je za osećaj pripadanja susedstvu kod svih ispitanika, dok se najveća razlika u percepciji susedstva uočava u domenu bezbednosti, prevashodno usled razlika u socijalnom kontekstu susedstva (prisustvo narkomanije, kriminalaca i socijalna filtracija stanovnika na manje kvalitetnom području) ali i nekih karakteristika prostora (bolja opremljenost, osvetljenost i osiguranje objekata na kvalitetnijem području). Socijalni kapital kao potencijalni resurs povezivanja građanskih asocijacija sa institucijama bitnim za kvalitet života u susedstvu veoma je nizak na oba područja. Svi ispitanici pokazuju veću naklonost ka rešavanju problema plaćanjem usluga (čak i za druge susede) nego ka građanskom aktivizmu, što je strategija ograničenog dometa u socijalno heterogenim susedstvima.*

KLJUČNE REČI *urbano susedstvo, zajednica, socijalni kapital, kvalitet mesta, Novi Beograd, stručnjaci, intervjui*

¹ Tekst je nastao kao rezultat rada na projektu „Društveni akteri i društvene promene u Srbiji 1990-2010“, br. 149005, koji finansira Ministarstvo nauke Republike Srbije.

ABSTRACT *Firstly, the paper aims to present basic analytical concepts in researching social aspects of urban neighborhoods: community, social cohesion, social capital, as well as relationship between physical and social structures within the neighborhood. Secondly, the paper presents empirical research that explores if there is a process of differentiation in the perception of neighborhood among professionals living in the neighborhoods exposed to significant changes in social and urban structures. By employing a qualitative methodology, based on interviews with 40 professionals in two types of neighborhoods (one exposed to social filtration and the other to the process of gentrification), the study reveals that neighborhood as a community prevails in all localities, that the neighborhood as a commodity develops more distinctively in better quality neighborhoods while the perception of neighborhood as a negative context (social and physical) emerges in lower quality neighborhoods. The importance of network support and reciprocity appeared equally developed in both residential areas, enhancing the sense of belonging to the neighborhood. The greatest difference was documented in respondents' safety perception primarily due to differences in neighborhoods' social context (crime, drug abuse and people from the margins in the lower quality area). Spatial characteristics influenced the perceived level of safety too (better equipment and security of buildings in the higher quality area). Social capital understood as potential resource that can be mobilized through intermediate institutions is generally low, without differences between the observed areas. It is visible in the tendency among all respondents to employ primarily the private sector in solving neighborhood problems instead of demanding institutional support, as well as in preferring the payment of services to participation in neighborhood activities.*

KEY WORDS *urban neighborhood, community, social capital, quality of place, New Belgrade, professionals, interviews*

Uvod

Istraživanje susedstva u savremenom urbanizovanom društvu trebalo bi da odgovori na pitanje: da li lokalno zasnovani identiteti i socijalne veze još imaju značaja i kakvog? Imajući u vidu proces individualizacije i sve manja prostorna ograničenja u uspostavljanju socijalnih odnosa, čini se da susedstvo kao teritorijalna zajednice gubi na značaju. Uloga rutinizirane svakodnevice u obnavljanju i normalizaciji socijalnih odnosa, međutim, govori u prilog susedstvu kao važne socijalne sfere, posebno s tendencijom opadanja ontološke sigurnosti u rizičnom društvu (Giddens 1990, Beck 1999).

Ovaj rad ima za cilj da ukaže na analitičke koncepte relevantne za proučavanje socijalnih aspekata urbanog susedstva i da predstavi rezultate jednog pilot empirijskog istraživanja. U prvom delu rada skiciraju se bitne karakteristike koncepta zajednice, socijalne kohezije i socijalnog kapitala, a potom se ukazuje na povezanost fizičkog (prostornog) okvira, načina njegove upotrebe i značenja koje susedstvu pripisuju akteri prostornih praksi. U drugom delu rada, izlažu se rezultati

kvalitativnog istraživanja percepcije stručnjaka o postepenoj diferencijaciji susjedstva u odabranim novobeogradskim blokovima.

Analitički pristupi

Brint definiše zajednicu (community) »kao agregat ljudi koji dele određene aktivnosti i/ili ubeđenja i koji su, u *principu* (naglasak u originalu), povezani lojalnošću, zajedničkim vrednostima, emocijama« (2001: 8). U savremenim zajednicama, prema Brintovom određenju, odnos članova nije dominantno oblikovan njihovim formalnim ulogama a relativnu neformalnost odnosa prati osećaj pripadanja/bliskosti sa ostalim članovima zajednice (po određenom osnovu), pri čemu nije nužno potpuno poznavanje njihove ličnosti.² U klasifikaciji koju ovaj autor razvija susjedstvo spada u zajednice čiji je elementarni osnov uspostavljanja odnosa (kao prvi kriterijum klasifikacije) prostorna bliskost i koje u tom smislu sadrže element neminovnosti (za razliku od druge velike grupacije zajednica, koje se elementarno baziraju na izboru), potom, to su zajednice u kojima je primarni razlog interakcija (drugi kriterijum klasifikacije) zasnovan na zajedničkim aktivnostima (a ne na uverenjima) i u kojima je frekvencija interakcija (treći kriterijum klasifikacije) relativno visoka (Brint 2001:10). Iako je značaj motiva za interakciju jedan od ključnih kriterijuma klasifikacije, Brint stavlja naglasak i na ishod interakcija, te ukazuje da očekivano visoki nivoi participacije članova, uzajamne pomoći i prisnosti mogu značajno da variraju od susjedstva do susjedstva, kao i jasnoća određenja i jačina granica između članova i ne/članova susedske zajednice. Brint ističe i da su interakcije u susjedstvu obično pod uticajem širih socijalnih identiteta, što susjedstvo svrstava u stratifikovani tip zajednice (2001: 12-13).

Promišljanje susjedstva kroz koncept zajednice kao relativno stabilne strukture naglašava da susjedstvo nije samo teritorijalno ograničena oblast već složena mreža socijalnih odnosa. Forrest i Kearns (2001) ističu da susedske veze doprinose osećanju sigurnosti, praktičke i socijalne podrške i da »rezidencijalno zasnovane interakcije imaju važnu ulogu u svakodnevnim rutinama koje čine temelje socijalne kohezije, kroz njih se učimo toleranciji, kooperaciji, i stičemo osećaj socijalnog poretka i pripadanja, kojim ljudima i čime smo okruženi u specifičnoj lokaciji doprinosi mogućnostima ali i ograničavanju izbora i, indirektno, pojmu (sopstvene) socijalne vrednosti« (ibid: 2130).

Istraživanja susjedstva koja polaze od koncepta socijalnih mreža fokusiraju se na mapiranje takozvanih »jakih« i »slabih« veza (Granovetter 1973) u susjedstvu. U

---

² Prema Brintovom mišljenju osavremenjavanje koncepta zajednice omogućio je Durkheimov pristup pojmu zajednice kao skupu varijabilnih karakteristika ljudske interakcije, a ne obavezne uparenosti karakteristika, koja obeležava Teniesov pristup (Brint 2001: 2-3).

savremenom društvu pojedinci razvijaju višestruke identitete (po osnovu različitih uloga, afiniteta i sl.) i sposobnost da ih brzo preuzimaju, čemu odgovara predominacija »slabih« veza.³ Prema mišljenju Brinta (2001), glavni sociološki interes koncepta socijalnih mreža nalazi se u sferi praktičnih/materijalnih koristi koje stižu članovi zajednice, čime se donekle zapostavlja dimenzija susedstva kao zajednice koja konotira humane aspekte društvenih odnosa, kao što su međusobno uvažavanje, podrška i relativno postojana lojalnost. Na tragu Putnamovog pristupa, ističe se da norme i mrežna interakcija koje nastaju iz asocijacija licem u lice omogućuju učesnicima da efektivnije postižu zajedničke ciljeve (Putnam 1993). Drugim rečima, socijalni kapital generiše dobru volju, poverenje, reciprocitetne odnose i kooperaciju među uključenim akterima, čime se redukuju transakcioni troškovi socijalne akcije na nivou susedstva, u ostvarivanju kako individualnih tako i kolektivnih interesa.⁴ Pri tome, pokazuje se da socijalna povezanost aktera na horizontalnom nivou (među akterima bliske socijalne pozicije i refleksivnosti, zasnovane na tzv. »bonding - vezujućem« socijalnom kapitalu) ne generiše adekvatne efekte ukoliko nije upotpunjena interakcijom po vertikali (sa predstavnicima neposrednih institucija, sa ljudima/ organizacijama različitog socijalnog miljea, tzv. »linking - povezujući« socijalni kapital) (Keyes 2001: 136-141).⁵ Za Keyesa je ključna interakcija aktera koji se nalaze na različitim pozicijama hijerarhijske strukture (»bottom up« i »top down«, odnosno smerovi interakcije odozdo na gore i odozgo na dole), od čijeg stepena razvijenosti zavise posve različiti efekti, kooperativnost i fleksibilnost razvoja susedstva (sinergija svih aktera), odnosno stanje anomije (zatvaranje aktera, posebno na donjem delu stratifikacijske

³ Prećutna pretpostavka je da neuspešna susedstva nemaju dovoljno elemenata koji omogućuju adekvatnu socijalnu koheziju, budući da veze među susedima (nezaposleni, siromašni, marginalizovani po bilo kom osnovu) ne proizvode dovoljno široke socijalne mreže koje bi im omogućile prodor u polje rada, obrazovanja, zdravstva ili druga socijalno relevantna polja u cilju podizanja kvaliteta života (individualnog i/ili grupnog). U savremenom društvu takva susedstva često nemaju dovoljno razvijenih ni »jakih«, a ne samo »slabih« veza (Taylor 2000: 1027).

⁴ Ovaj koncept najčešće se primenjuje u istraživanjima međupovezanosti socijalne isključenosti i rezidencijalne segregacije marginalizovanih grupa. Treba napomenuti da pojam socio-prostorne isključenosti susedstva nije isključivo vezan za marginalne društvene grupe. Pored ovog tipa nevoljne isključenosti, veoma je rasprostranjena i voljna isključenost susedstva viših društvenih slojeva u ekskluzivističkim enklavama (Marcuse 2002). Nivo socijalnog kapitala u ovakvim zajednicama je visok ali ne nužno aktualizovan zbog oslanjanja na ostale vidove kapitala u rešavanju pitanja vezanih za susedstvo.

⁵ Keyes primenjuje koncept socijalnog kapitala na nivou susedstva refokusirajući Woolcockov (1988) model distinkcije socijalnih kapitala, koji *bonding* (vezujući) socijalni kapital smatra osobenim za veze između sličnih ljudi koje obeležavaju i slične situacije (porodica, susedi), *bridging* (premošćujući) socijalni kapital tipičnim za veze sličnih ljudi/aktera ali na većoj socio-prostornoj udaljenosti (kolege i sl), dok *linking* (povezujući) socijalni kapital smatra karakterističnim za veze među akterima koji nisu sličnih socijalnih karakteristika, prevashodno po stepeni moći i uticaja, niti su takve situacije u kojima se nalaze.

skale, što vodi amoralnom individualizmu, u situaciji slabo razvijenih socijalnih mreža sa sebi sličnima, odnosno amoralnom familizmu ukoliko su ove mreže razvijene) (ibid: 139).⁶ U Tabeli 1. data je tipologija domena socijalnog kapitala iz perspektive novih programa regeneracije urbanih susjedstva kao samoorganizovanih i održivih zajednica, koja operacionalizuje oba pomenuta tipa socijalnog kapitala.

Tabela 1. Domeni socijalnog kapitala u susjedstvu

DOMEN	OPIS
povećanje moći	osećaj ljudi da imaju mogućnost da iskažu svoje mišljenje i da će biti saslušani, da mogu sami inicirati određene akcije za promenu
participacija	uzimanje učešća u društvenim aktivnostima, aktivnostima lokalne zajednice i procesu odlučivanja na lokalnom nivou
asocijativne aktivnosti i zajednički ciljevi	ljudi saraduju i formiraju formalne ili neformalne grupe kako bi dalje razvili svoje individualne i kolektivne interese
mreže podrške i reciprocitet	individue i organizacije saraduju i pomažu se u cilju zajedničkih ili dobiti nekog od uključenih aktera, očekivanje da će se dobiti ili dati pomoć od drugih odnosno drugima kada je to potrebno
kolektivne norme i vrednosti	deljenje zajedničkih normi, vrednosti, ponašanja
poverenje	osećaj da se može imati poverenje u svoje susede, lokalne organizacije i autoritete odgovorne za upravljanje i servisiranje lokalne zajednice
sigurnost	osećaj sigurnosti u lokalnoj zajednici, strah ne utiče na ograničenja u upotrebi javnog prostora
pripadanje	osećaj povezanosti sa susedima, pripadanja mestu i ljudima koji ga naseljavaju

Izvor: Forrest i Kearns (2001: 2140)

⁶ Koji vid socijalnog kapitala će biti zastupljen u susjedstvu značajno zavisi i od identiteta zajednice (diskursa u pogledu definicije članova i nečlanova susjedstva – mi vs. drugi). Uspostavljanje autonomnog identiteta susjedstva marginalizovanih socijalnih grupa otežano je neophodnim distanciranjem od nametnutih kategorija (stigmatizacije), te se u takvim susjedstvima razvijaju prevashodno strategije snalaženja a ne prevazilaženja nepovoljnih okolnosti u kojima se živi. Socijalni identitet je proces našeg razumevanja ko smo i ko su drugi ljudi, i obratno. Bitno je razlikovati proces grupne identifikacije (kolektiviteta koji se(be) definiše – grupa za sebe – susjedstvo kao “mi” grupa) od socijalne kategorizacije (kolektivitet kako ga definišu i identifikuju drugi – kategorija po sebi, npr. kategorizacija socijalnog statusa podrazumeva primenu istih kategorija u određivanju i sopstvenog i položaja drugih. Jenkins 1996: 23).

Butler i Robson (2001) su želeli da utvrde u kojoj meri i na koji način pripadnici srednjih slojeva koriste socijalni kapital na susedskom nivou. Na osnovu istraživanja džentrifikovanih susedstva u Londonu oni su izdvojili tri tipa ponašanja srednje klase. Prvi nazivaju građanska džentrifikacija (visok nivo razvijenosti socijalnih odnosa među susedima, kao i sa neposrednim institucijama) - socijalni i kulturni kapital kombinuju se i vode uspešnim komunalnim aktivnostima sa ciljem unapređenja okoline i institucionalne infrastrukture. Drugi karakteriše latentan socijalni kapital (visok nivo razvijenosti socijalnih odnosa među susedima, ali bez aktivnosti i odnosa sa neposrednim institucijama po pitanju kvaliteta života u susedstvu) - zajednica koja se mnogo više bazira na visokom nivou ekonomskog i kulturnog kapitala nego na socijalnom kapitalu; socijalni kapital je potencijalna energija a naklonost ka privatnoj proviziji usluga favorizuje se u odnosu na strategije građanskih kampanja. Dok su prva dva tipa ponašanja zabeležena u socijalno homogenim susedstvima (u kojima poželjni socijalni miks u najboljem slučaju ispitanici sagledavaju kao suživot pripadnika različitih zanimanja srednje klase), treći tip ponašanja zabeležen je u susedstvu u čijim okvirima realno postoji daleko veći stepen etničke i socijalne heterogenosti. Ovaj tip ponašanja obeležava najniži nivo aktualizovanog socijalnog kapitala (nerazvijenost susedskih odnosa i relacija sa organizacijama i institucijama), što se pripisuje kako različitom životnom stilu (daleko veći udeo samačkih domaćinstava u odnosu na ostala istraživana susedstva), tako i dominaciji paralelnih a ne integrativnih odnosa među susedima različitih socijalnih karakteristika, jer istraživanje ukazuje da predstavnici srednje klase u praksi teže separaciji, iako deklarativno veličaju multikulturalizam gradskog života (Butler i Robson 2001: 2158-2160).

Koncept socijalnog miljea, takođe, sve je prisutniji u istraživanjima urbanih susedstva, posebno onih koje karakteriše izvestan stepen socijalne heterogenosti. Socijalni milje, ili socioprostor, definiše se kao relativno stabilna konfiguracija akcija i iskustava, strukturiranih u saglasju sa vrednosnim sistemom aktera, kojom se generiše značajan stepen praktičke kompetentnosti u socijalnom okruženju odnosno omogućava nesvesna selekcija aspekata koji čine okruženje poznatim i prihvatljivim ("našim") (Albrow, 2000). Druge osobe u susedstvu nisu ni potpuni stranci niti celovite osobe već pojedinci koji ulaze u nečiji socioprostor kao konkretni drugi s ulogom koju definise konkretna situacija, a koja u najvećoj meri determiniše i domete takvog odnosa. Na tragu Bourdieuovog habitusa⁷ istražuje se i činjenica da susedstva viših klasa generišu prakse koje odgovaraju situaciji

---

⁷ Posebno se apostrofira Bourdieuovo određenje habitusa kao sistema obrazaca ponašanja i vrednovanja koje akteri stiču kroz iskustvo zauzimanja određenog položaja u društvenom životu, kao skup dispozicija koje orijentiše aktere da delaju i reaguju na određeni način a da pri tome nisu neposredno rukovođeni eksplicitnim pravilima (1998).

(dominantnoj kulturi), dok to nije slučaj sa susjedstvima drugih klasa, što se smatra važnim mehanizmom reprodukcija socijalnih nejednakosti (Bonneti 2002).

Značajna su i razmatranja uticaja koji karakteristike prostora (koncept oblikovanja, raspored funkcija, nivo opremljenosti i sl.) imaju na kvalitet društvenih odnosa u susjedstvu, razvoj lokalnih identiteta i praksi. Prostori (škola, rekreacioni tereni, kafići, prodavnice, specifični urbani »ćoškovci«, crkva i sl) u kojima se odvijaju ritualna zbivanja u susjedstvu smatraju se važnim mehanizmima podsticanja socijalne inetrakcije (Brint 2001). Značajna razlika ističe se između prostora oblikovanih u duhu modernog funkcionalizma (odvojenost rada od stanovanja, monofunkcionalnost rezidencijalnih oblasti, standardizovana mesta susretanja, veliki prazni prostori između uniformnih zgrada od betonskih blokova) i multifunkcionalnih gradskih prostora (sa klasičnim konceptom ulice, parkova, prodavnica). Prvi koncept (primenjen na Novom Beogradu) pokazao se problematičnim jer pojedinačni objekti nisu lako prepoznatljivi, što je bitna pretpostavka struktuiranja znanja o okruženju i razvoja mentalne mape, identiteta zajednice i osećanja sigurnosti (Jacobs 1961). Prostorne pretpostavke osećaja bezbednosti, jednog od najvažnijih za susjedstvo, značajne su jer on proističe upravo iz zajedničkih ruta kretanja i svakodnevnih susretanja sa susjedima, ma kako površnih i kratkotrajnih. Na ovim osnovama nastaju kulturni konstrukti kao deo razumevanja načina na koji funkcioniše život u određenom prostoru. Stanovnici koriste različite prostore metafore (»sigurna mesta«, »vruće tačke«) da demarkiraju fizičke strukture, definišu kognitivne granice kojima se rukovode u svakodnevnom kretanju i socijalnim odnosima (razvojem selektivnih asocijacija i predstava o tome ko su i gde žive ljudi slični njima, oni sa kojima bi voleli da budu povezani i obrnuto) (Jackson 1992).

Nesporno je da postoji čitav spektar značenja koje susjedstvo ima za različite društvene grupe (u zavisnosti od niza faktora: kultura, pol, starost, faza u životnom ciklusu, socijalni položaj, itd.). Forrest i Kearns pokušali su da klasifikuju ideju susjedstva iz različitih perspektiva izdvojivši: 1. susjedstvo kao zajednicu – lokalni domen prijateljskih odnosa i opuštenih susreta; 2. susjedstvo kao kontekst – najpre u smislu negativne socijalne reputacije, etiketiranja (stigmatizacije) a potom i razvoja devijantnih oblika ponašanja kao odgovora marginalizovanih pojedinaca i grupa na socijalnu isključenost; 3. susjedstvo kao roba – susjedstvo kao potrošačka niša savremenog urbanog života, domen kompatibilnih životnih stilova u kome se značajni elementi socijalnog identiteta nalaze u odgovorima na pitanja gde, šta i sa kime trošimo, što susjedstvo čini i domenom simboličkog kapitala. Ova ideja bliska je pojmu kvaliteta mesta, koji je Florida (2002) uveo suprotstavljajući ga tradicionalnom konceptu kvaliteta života, a kojim se ističu tri bitne dimenzije izbora

mesta stanovanja kreativne klase:⁸ čega ima (kombinacija karakteristika izgrađene sredine i prirodnog okruženja), koga ima (koji tip ljudi živi u susedstvu i ko ga posećuje) i šta se događa (raznovrsnost mogućih aktivnosti, u kojoj meri i na osnovu kojih sadržaja je susedstvo atraktivno) (Ibid: 232).

Istraživanje susedstva na Novom Beogradu

Socio-prostorni kontekst istraživanja

Gradnja Novog Beograda započeta je nakon II svetskog rata u skladu sa principima Atinske povelje i modernog urbanizma. Iako ambiciozno planiran kao sedište prestonice socijalističke Jugoslavije (sa zgradama federalne vlade i Centralnog komiteta Komunističke partije), usled nedostatka investicija⁹ ovaj deo grada razvio se u najmnogoljudniju ali pretežno monofunkcionalnu (rezidencijalnu) opštinu u Srbiji, premda sa natprosečno razvijenom komunalnom i socijalnom infrastrukturom, i sa manje ili više realizovanim ambicijama da se izbegne arhitektonska uniformnost rezidencijalnih blokova. Područje Novog Beograda karakterisala je gotovo potpuna dominacija kolektivnog tipa stanovanja i državne/društvene provizije stanova (prema popisu stanova iz 1991, pre masovne privatizacije stambenog fonda, čak 87% stanova na Novom Beogradu bilo je u društvenom vlasništvu). Imajući u vidu relativno povoljan kvalitet stanova, opremljenosti stambenih naselja i ekoloških parametara, ne iznenađuje podatak da je Novi Beograd u ovom periodu nastanjivan uglavnom srednjom klasom (primarno stručnjacima i službenicima odnosno zaposlenim u državnoj i partijskoj administraciji, vojsci i policiji). Izvesne razlike u kvalitetu stanova i infrastrukturne opremljenosti određenih blokova su postojale (i u zavisnosti od njihove lokacije: centralne ili periferne, u blizini administrativnog centra Novog Beograda odnosno rubne industrijske zone), što je uslovljavalo izvesne razlike u socijalnoj strukturi, u skladu sa tada poželjnim principom socijalne heterogenosti susedstva.¹⁰ Ove razlike, međutim, dobijaju na značaju s uvođenjem tržišnih kriterijuma u oblasti stanovanja i

---

⁸ Floridino određenje kreativne klase nešto je šire od Goldthorpove (1995) nove servisne klase jer obuhvata nosioce šireg spektra zanimanja (uključuje i neke semiprofesije za koje je karakteristična kreativnost i samostalnost u poslu).

⁹ Važno je napomenuti kvalitativnu dimenziju socijalističke podurbanizacije (Szelenyi 1996), uopšteno niži kvalitet infrastrukture i manju raznovrsnost gradskih sadržaja u poređenju s kapitalističkim modelom.

¹⁰ Prezastupljenost viših društvenih slojeva među korisnicima društvenih stanova, ali i relativno niska rezidencijalna segregacija bitne su karakteristike socijalističke redistributivne politike (šire u Petrović 2004).

urbane ekonomije, a doprineli su im i ekonomski neodrživ sistem investicionog i tekućeg održavanja stanova i komunalne infrastrukture tokom socijalizma, kao i problemi njegovog daljeg urušavanja odnosno transformisanja u postsocijalističkom periodu. Karakterističan model socio-prostornog razvoja susedstva na Novom Beogradu tokom socijalizma, i nakon toga sprovedena sveopšta privatizacija stanova, čini ovo područje relevantnim za istraživanje razvijenosti socijalne kohezije i socijalnog kapitala na nivou urbanih susedstva (kolektivni tip stanovanja) u postsocijalističkom periodu, kada se usled prenošenja odgovornosti za održavanja stambenih zgrada na vlasnike stanova očekuje i značajan stepen kooperativnosti, kako među susedima tako i između (organizovanih) građana i aktera (organizacija / institucija) van neposrednog susedstva.

Nakon 2000. socio-prostorni razvoj Novog Beograda beleži i druge promene. U skladu sa započetom komercijalizacijom gradskog prostora, usvajaju se novi koncepti razvoja rezidencijalnih kvartova, sa značajnom zastupljenošću poslovnih, zabavnih i drugih sadržaja, čime se odstupa od bazičnih principa modernog funkcionalizma, u meri u kojoj je to moguće u postojećim fizičkim strukturama. Područje Novog Beograda, čak, postaje glavna zona (budućeg) komercijalnog i poslovnog razvoja Beograda. Većina novih megamarketa, tržnih centara i poslovnih objekata izgrađena je na Novom Beogradu, koji se planira kao novi "city" Beograda, što pretpostavlja povećani priliv i koncentraciju nove servisne klase, za koju se grade rezidencijalni objekti, znatno niže spratnosti i visokog kvaliteta. Na taj način povećava se opseg socio-prostornih nejednakosti na Novom Beogradu, budući da su određene lokacije izložene specifičnom procesu džentrifikacije (poboljšanje kvaliteta stanovanja, prevashodno novogradnjom, i porast socijalne homogenosti susedstva viših društvenih položaja), dok su lokacije nižeg kvaliteta izložene propadanju, i u fizičkom i u socijalnom pogledu. U nekim blokovima uočavaju se prve naznake globalne imigracije budući da se u njima koncentrišu radnje Kineza, koji u okruženju i rentiraju stanove. Novi Beograd, tako, postaje područje postepene diferencijacije susedstva koja reflektuje sistemske promene u društvu.

Predmet i cilj istraživanja, polazne pretpostavke

Područje Novog Beograda, dakle, prepoznato je kao pogodno za istraživanje koje ima za predmet moguću diferencijaciju značenja susedstva (zajednica – kontekst – roba), procene kvaliteta susedstva u skladu s konceptom kvaliteta mesta, kao i razvijenosti domena socijalnog kapitala u uslovima kolektivnog tipa stanovanja.

Ciljeve i način realizacije istraživanja odredila je činjenica da je ono sprovedeno u okviru međunarodnog projekta „Differentiated Neighbourhoods“, u organizaciji Muzeja savremene umetnosti u Beogradu. Naime, iako bi bilo

optimalno da se navedeni aspekti diferencijacije susedstva istražuju u kontekstu dve nezavisne varijable: socijalni položaj ispitanika i prostorne karakteristike naselja, raspoloživa sredstva limitirala su veličinu uzorka, pa je u istraživanju socijalni položaj ispitanika kontrolisan, te je i osnovni cilj istraživanja sužen na sticanje uvida u moguća značenja i procene susedstva na osnovu percepcije stručnjaka, kao aktera veće refleksivnosti, šire socijalne umreženosti, novih zahteva u pogledu kvaliteta prostora. Dakle, osnovi cilj istraživanja je da se utvrdi da li među stručnjacima postoji diferencijacija u značenju susedstva, proceni kvaliteta mesta i realizaciji socijalnog kapitala na rezidencijalnom nivou a u zavisnosti od kvaliteta lokacije stanovanja (o karakteristikama izabranih lokacija šire u narednom odeljku). U skladu sa time definisane su i osnovne pretpostavke istraživanja.

Prvo, da je ideja susedstva kao zajednice dominantna, ali i da je ideja susedstva kao robe u nastajanju na kvalitetnijim lokacijama Novog Beograda, a ideja o susedstvu kao negativnom kontekstu na lošijim lokacijama. U skladu s očekivanjem da stručnjaci razvijaju nove kriterijume vrednovanja poželjnosti određenih prostora (čega i koga ima, šta se događa), pretpostavka je da stručnjaci na lošijim lokacijama češće percipiraju nepoželjne „druge“ i manjkavosti prostornih sadržaja i oblikovnih rešenja.

Drugo, imajući u vidu predstavljene domene socijalnog kapitala (Tabela 1), realno je očekivati da relativno mala socijalna distanca među susedima (približan nivo obrazovanja i opšteg društvenog položaja srednje klase, sa svim turbulencijama kojima je izložena poslednjih godina) pogoduju osećaju pripadanja susedstvu, poverenju u susede, zajedničkim normama, vrednostima, ponašanju, kao i da su deinstitucionalizacija i atomizacija društva osnaživale praksu reciprocitne podrške među susedima na svim lokacijama. I pored toga, pošlo se od pretpostavke da percepcija povećanja socijalne distance stručnjaka u odnosu na susede (sa postepenim promenama u vrednovanju visokog obrazovanja i diferenciranjem društvenih položaja unutar srednje klase, kao i realnim promenama u socijalnom sastavu susedstva) ima negativne efekte na socijalno heterogenijim i prostorno manje kvalitetnim lokacijama i obratno. Potom, da prostorno nerazvijenije lokacije imaju negativniji uticaj na čitljivost susedstva i razvoj mentalnih mapa, kao bitnim elemenatima za osećaj bezbednosti u susedstvu. U skladu s očekivanim razlikama u značenju susedstva (prva pretpostavka), pretpostavljeno je postepeno profilisanje razlika i u preostalim domenima socijalnog kapitala (povećanje moći, participacija, asocijativne aktivnosti i zajednički ciljevi), posebno odnosa i aktivnosti kojima se prodire do struktura moći i uticaja. Otuda je pretpostavljeno da su stručnjaci koji žive u naseljima nižeg kvaliteta i veće heterogenosti više skloni građanskom aktivizmu (grupno organizovanje i obraćanje institucijama), zbog nedovoljne brojnosti osoba istog ili sličnog materijalnog položaja da bi se problemi rešavali prevashodno ekonomskim kapitalom, a da su stručnjaci iz prosperitetnijih blokova, i sa većim stepenom socijalne homogenosti, naklonjeniji rešavanju različitih pitanja

plaćanjem usluga (privatna provizija). Ipak, pretpostavljena je niska diferencijacija u ovim segmentima analiza, budući da su tokom socijalizma građani retko uzimali učešće u aktivnostima/odlukama o razvoju susjedstva (lokalne zajednice), u skladu sa opšte niskim nivoom građanskog aktivizma.

Metod istraživanja

Istraživanje je bazirano na polustrukturiranim intervjuima sa 40 stručnjaka, stanovnika dve rezidencijalna područja na Novom Beogradu (po 20 stručnjaka sa svake). Zbog relativno ograničenih sredstava istraživanja nije bilo moguće realizovati uzorak po određenim blokovima kao najužim prostornim jedinicama susjedstva.¹¹ Prvo područje (područje A u daljoj analizi – potez duž Bulevara dr Zorana Đinđića, od ulice Milentija Popovića do Omladinskih brigada) pripada zoni administrativnog, komercijalnog i gradskog centra Novog Beograda, blizu je centru grada i područje je na kome su i tokom socijalizma građene zgrade niže spratnosti, po pravilu stanova boljeg kvaliteta, a koja je zbog planiranih luksuznih sadržaja i nedostatka sredstava za njihovu realizaciju ostala nedovoljna izgrađena, da bi poslednjih godina postala izuzetno interesantna za investicije i gradnju (zbog velike koncentracije banaka ovaj potez naziva se i beogradski Wallstreet, tu je lociran i novi Merkator, nova sportska i koncertna hala Beogradska arena, a u blizini su i Sava centar, luksuzni hoteli, itd.). Tokom socijalizma, a i u postsocijalističkom periodu, ovo područje privlači(lo) (je) pripadnike viših socijalnih sojeva, što rezultira socijalno homogenijim susjedstvima, posebno novoizgrađenim. Drugo područje (područje B u daljoj analizi) nalazi se na rubu industrijske zone Novog Beograda (blokovi 70/ 70a, 44 i deo bloka 45 uz ulicu Jurija Gagarina i Nehruovu). Tokom socijalizma to je bila prevashodno rezidencijalna oblast, lošijeg arhitektonskog dizajna (betonske višespratnice) i nivoa opremljenosti (što se ne odnosi na adekvatnost kapaciteta škola i dečijih vrtića), poznata kao “Blokovi” (standardizacija modernog urbanizma (bila) je uočljivija nego u ostalim delovima Novog Beograda), sa znatno većom heterogenošću stanovnika (luksuzniji stanovi i koncentracija viših socijalnih slojeva (bila) je u delovima blokova uz obalu Save). Poslednjih godina zabeležena je značajna građevinska aktivnost i na ovom području, čime se privode nameni površine planirane kao komercijalni i gradski centri

---

¹¹ Takođe, izbor lokacija donekle je bio instruiran ciljem projekta »Differentiated Neighbourhoods« da se istraživanjem obuhvate lokacije na kojima se uočavaju efekti globalizacije na urbane strukture (koncentracija luksuznog stanovanja i finansijskog sektora, globalna imigracija, itd). Nemogućnost da se uzorak adekvatno realizuje i sa stanovnicima luksuznih četvrti (pretpostavljeno pripadnicima nove servisne klase), kao i početna faza ovih socio-prostornih promena, uticali su na niži stepen diferenciranosti dobijenih rezultata u odnosu na mogući opseg razlika urbanog susjedstva stručnjaka u kolektivnom tipu stanovanja.

(poznata „Piramida“), uz koncentraciju kineskih radnji i bez novih luksuznijih rezidencijalnih kompleksa.

Intervjui su obavljani u periodu decembar 2006 – januar 2007. Izbor ispitanika izvršen je po “snow ball” metodi. Svi ispitanici imaju univerzitetsko obrazovanje, zaposleni su, stari su od 25 do 45 godina, 24 ispitanika ima manje od 34 godine, od čega je 16 na području A. U ukupnom broju intervjuisanih ujednačena je zastupljenost ispitanika u braku (18, od čega 8 na području A) i onih koji nisu sklapali brak (17, od čega 12 na A području), dok je najmanje razvedenih (5, svi sa područja B). Nešto više od polovine ukupnog broja ispitanika je bez dece (22, od čega 13 na području A). Navedeni podaci ukazuju da su ispitanici s područja A nešto mlađi, ređe u braku odnosno sa decom. Ravnoteža ispitanika prema polu ostvarena je na oba područja. U pogledu dužine boravka, iskustvo ispitanika varira od onih koji su od rođenja u istom susedstvu do onih koji su se doselili pre najmanje godinu dana (12 ispitanika živi manje od dve godine u susedstvu – osmoro na području A, dok 10 ispitanika nije menjalo lokaciju od rođenja – šestoro na području B). U skladu sa gotovo potpunom privatizacijom stambenog fonda u Beogradu, većina ispitanika živi u domaćinstvu koje je vlasnik stana (36, iako od toga 9 živi u domaćinstvu sa roditeljima/rođacima, uglavnom oni koji nisu sklopili brak, dok je u jednom slučaju reč o proširenoj porodici). Samo četiri ispitanika iznajmljuju stan od privatnog lica (po dvoje na svakom području).

Rezultati istraživanja

1. Percepcija i značenje susedstva

Većina ispitanika ima ideju o susedstvu kao nekoj vrsti zajednice savremenog tipa, neminovne usled činjenice suživota na ograničenom prostoru i učestalih viđanja, ali i zajednice u kojoj su interakcije površne, premda pretežno neformalne: „Pa jeste zajednica ali je uglavnom prinudna zajednica, vrlo bazična komunikacija“ (A4). Istaknuto je i da zajednica suseda podrazumeva svest o zajedničkim interesima i aktivnostima u prostoru u kome se živi, dakle kooperaciju po zajedničkim pitanjima, ali ne nužno i isti stil života, te su uzajamno uvažavanje i poštovanje tuđe privatnosti istaknuti kao osnovne norme ponašanja među susedima: „...svako ima svoj neki život ali u nekim momentima moraju da se poklope iz interesa, prosto jer žive u istoj zgradi, da se oko nekih stvari slože a ostalo je potpuno nebitno“ (A5). Ispitanici uglavnom smatraju da idealni sused treba da bude osoba od poverenja, ali ne obavezno i prijatelj. Jedan sagovornik upotrebio je pojam partnerstva da bi opisao dobre susedske odnose, koji, ipak, podrazumevaju izvesne emocije i relativno postojanu lojalnost: „Pa recimo partnerski, bukavalno ... to je sasvim dovoljno, ne

nešto previše emotivno, posle dugo godina, naravno, čovek postaje i malo emotivan, to je tačno, ali suština je u partnerskom odnosu“ (A15).

Ispitanici s područja B uglavnom su kritični prema nešto većoj socijalnoj heterogenosti susjedstva, žale se na odsustvo kulture stanovanja i adekvatnog urbanog ponašanja nekih suseda, potvrđujući značaj lokalnih okvira za formiranje socijalnog identiteta: „Volela bih da struktura stanovništva u bloku bude malo bolja, mislim i na obrazovani i materijalni status, mi ga nekad zovemo i geto, zato što je nekako izolovan a ima i tih nekih problematičnih... ima dosta socijalnih stanova, koji su deljeni još za vreme Tita, Romima i socijalno ugroženima... ima uništavanja zgrada, objekata, lomljenje, prljanje“(B16). Ovi ispitanici time direktno ukazuju na elemente negativnog konteksta susjedstva i činjenicu da ga zbog toga napuštaju oni koji imaju mogućnost izbora odnosno na proces socijalne filtracije: „Naročito poslednjih godina od kada je došlo jako puno izbeglica, znači jedan deo bloka, dosta ljudi se odselilo koji imaju bolji materijalni status“ (B13).

Iako zadovoljni prodorom privatnog sektora i komercijalizacijom lokalnog prostora, jer su time dobili povećani asortiman ponude, ispitanici na području B povezuju ove promene i s pogoršanjem ekoloških uslova, buke, prljavštine, i sl. Kineske radnje ne smatraju se pozitivnim markerom susjedstva i lokalnog identiteta, a neki ispitanicu su bili posebno kritični, ističući da periferni položaj Beograda u globalnim razmerama određuje i efekte fenomena globalne imigracije: „Oni (Kinezi) su ovde došli 1994 ... naš blok je centrala za celu Srbiju, ovde im stiže roba i odavde se dalje distribuira. To je ogromna gužva i prljavština..., u principu mi smetaju ... pošto smo mi jadna zemlja onda su ovde i najjadniji Kinezi došli da se bave trgovinom, da su neki malo bolji išli bi, ne znam, u Ameriku, ili bi išli u Nemačku, ili bi išli u Mađarsku, nervira me to što nisu doneli sa sobom svoju kulturu, ništa od njihove tradicije, od običaja, sem što valjaju najgore od svih boflova, oni ne valjaju svugde najgore, Kinezi uvek nešto valjaju, ali to ne mora da bude dno, a ovde oni valjaju dno i to me nervira...“ (B3).

Ispitanici koji stanuju na području B imaju razvijeniju predstavu o nebezbednim prostorima, o „vrućim tačkama“ u susjedstvu: „Znam da je centar heroina na Novom Beogradu, možda i u celom Beogradu, bio kafić „Pikaso“ u našem bloku... Ima u tim belim zgradama, koje zovemo 'bosanke', pošto ima dosta izbeglica iz Bosne, neki bosanski kafić gde možeš svašta da završiš“ (B3). Ispitanici su nezadovoljni i zbog velikog broja kladionica, kockarnica i splavova kao mesta okupljanja „sumnjivih tipova“. Ovome treba dodati i nalaz da za ispitanike s lokacije B prostorne karakteristike Novog Beograda uglavnom imaju negativne efekte po percepciju susjedstva, jer su prostori nespecifični, standardizovani, isti, bez logičnog rasporeda ulica koje olakšavaju orijentaciju: „...Nemam neki orijentir, nego je to, ono, poslednja ulica sa leve strane, drugi parking posle 100 metara... Od 1986. godine sam ovde i dan danas kad me ljudi pitaju gde je Gandijeva ulica, jednostavno

ne znam, pitam ih koji je to blok, da li je parna ili neparna strana i onda ih uputim u nepoznato..." (B9). Ima, međutim, i onih koji smatraju da koncept naselja sa otvorenim prostorom podstiče socijalnu interakciju "jer gravitiramo svi ka jednom igralištu, pa se vidamo" (B1).

Percepcija susedstva među ispitanicima na području A vidno je pozitivnija i ima neke elemente ideje susedstva kao zajednice ljudi sličnog životnog stila, kao i izvesnog elitizma. Ispitanici sa A područja, i nekih delova područja B (zgrade niže spratnosti blizu obale Save), zadovoljni su postojećom socijalnom strukturom susedstva: "Postoje varijacije ali većina pripada nekoj srednjoj ili višoj srednjoj klasi, imamo slična interesovanja i teme za razgovor" (A13). Takođe, iskazano je i zadovoljstvo trendom skorašnjih promena ka profilisanju homogenijih susedstva viših socijalnih grupa (specifičnom džentifikacijom): „... Ovde je dosta vojnih lica prodalo stanove tako da dolaze ljudi koji su više materijalno obezbeđeni, imaju bolji status nego što je to bilo ranije“ (A7).

Komercijalni sadržaji smatraju se pozitivnim markerima susedstva a opšta je ocena da su skorašnje „promene doprinela da ovaj kraj bljesne“ (A11). Kafei i restorani, šoping i fitnes centri i sl., imaju značaja u razvoju lokalnog identiteta jer ih ispitanici smatraju mestima koja omogućuju susrete sa ljudima sličnog socijalnog miljea, koji žive ili rade u susedstvu, ali i onih iz drugih delova grada, koji dolaze privučeni kvalitetom samih prostora. Dakle, ispitanici s područja A zadovoljniji su od ispitanika s područja B kako socijalnom strukturom susedstva (stanovnika i posetilaca) tako raznovrsnošću sadržaja u susedstvu, pa i kulturnom ponudom (Sava Centar, Beogradska arena, ali i činjenicom da su prostorno blizu centru grada kao središtu kulturnih događanja). Ipak, i ovi ispitanici imaju zamerke na kvalitet susedstva. One se odnose na nezavršenost pojedinih blokova, ali proističu i iz ekskluzivnijih očekivanja: "Kada bi postojali ti mali sportski centri u koje bi dolazili ljudi iz tih nekoliko zgrada, znači da nemate opet pritisak velikog broja ljudi ... ili mislim nešto tipa bazen, samo za nas i eventualno zaposlene u obližnjim bankama" (A8). Ispitanici s područja A nisu posebno kritični prema samom prostornom konceptu Novog Beograda, iako konstatuju da je to „drugačiji koncept življenja od ostatka grada“ (A7).

Opisujući atraktivnost svog (A) susedstva jedan ispitanik je izjavio: "Definitivno atraktivno, kada kažem gde živim ljudi uglavnom reaguju kao da sam na Dedinju" (A5). Ima, međutim, i kritičkih opaski da ovaj kraj postaje atraktivno mesto za: „skorojeviće, kojima je to jako važno da kažu da žive kod Arene ili novog Merkatora,... za njih je to deo statusnog simbola“ (A8). Ispitanici sebe smatraju nosiocima kulturnog kapitala i drugačijeg sistema vrednosti, u kojem značenje susedstva konotira ideji kompatibilnih životnih stilova (dakle, ne prevelike socijalne distance u susedstvu) ali ne i ideji simboličkog kapitala, koja podrazumeva da se

konverzijom ekonomskog kapitala u dobra luksuzne potrošnje dokazuje društveni ugled.

2. Domeni socijalnog kapitala

a) Socijalne mreže – poverenje, pripadanje

Iako je samo nekoliko ispitanika navelo da susjedstvo shvata kao zajednicu među ljudima koju imaju bliske i prijateljske odnose, većina je izjavila da su razvili takav ili sličan vid odnosa bar sa jednim susedom.¹² Po pravilu, to nisu prostorno najbliži susedi već oni s kojima imaju ispitanici slične stavove i način života. Među ispitanicima na području B uglavnom je reč o osobama koje ne žive u istoj zgradi, čak ni u istom bloku, već u okruženju koje ulazi u ispitanikovo određenje susjedstva, što potvrđuje da susjedstvo nije jednoznačno prostorno definisana oblast, da jasnoća prostornih i socijalnih granica susjedstva značajno varira među ispitanicima jer se ono definiše razvijenošću mreža socijalnih odnosa. Svi susedi sa kojima ispitanici imaju bliske/prijateljske odnose su stručnjaci, sa retkim izuzecima.¹³ Takvi odnosi su veoma značajni za ispitanike i doprinose njihovom osećaju sigurnosti i pripadanja susjedstvu: „To je neki psihološki osećaj da imam nekog ko me poznaje i da imam nekog kome mogu da zakucam na vrata u svako doba, jer u većini slučajeva rođaci i prijatelji stanuju daleko na drugim krajevima grada“ (B2). Iskazi ispitanika ukazuju na njihovu želju i potrebu da uzmu učešće u socijalnim interakcijama sa susjedima po principu slabih veza, koje se mogu smatrati vidom socijalnog kapitala: „Pomažemo se finansijski, pomažemo se u pogledu pronalaženja nekih veza za posao, za lekara, ili nešto treće...“ (B14). Posebno je naglašen i doprinos ovih veza reprodukciji kulturnog kapitala: „Ja recimo odlazim jer imam veze sa hemijom i pomažem njenoj ćerci oko hemije u tom smislu baš drugarski, ili kod moje ćerke dolazi fizičar odozgo kad njoj zatreba ta vrsta pomoći“ (A9).

Većina ispitanika je sa neposrednim susjedima razvila odnose koji podrazumevaju uzajamnost poverenja i podrške iz utilitarnih razloga: „... Mogu se

¹² Dobijeni raspon navedenih osoba je od jedan do deset, najveći broj bliskih suseda imaju ispitanici koji su odrasli u naselju, odnosno oni koji žive u naseljima veće socijalne homogenosti, a najmanji oni koji iznajmljuju stan.

¹³ Bitno je naglasiti da je isključivo reč o osobama sa kojima su se upoznali u susjedstvu, a ne van njega (na primer, na poslu, ili da su bili prijatelji i pre stanovanja u istom naselju, odnosno da su ih upoznali prijatelji koji ne stanuju u susjedstvu). U većini slučajeva, takođe, kontakti s ovim susjedima nisu limitirani na lokalne javne prostore, već se posećuju po stanovima (najmanje jedanput mesečno ili češće), izlaze na piće ili u šetnju u okruženju, kao i pozorište i sl., u ostalim delovima grada, što je u velikoj meri određeno dužinom poznanstva i činjenicom da li su susedi u istoj fazi životnog ciklusa (pre svega da li imaju decu ili ne).

osloniti na susede, na primer, da paze na stan dok smo na odmoru, ... da pripaze na decu dok se igraju napolju, da pomognu u izuzetnim slučajevima, bolesti ili nečega“ (B13). Generacijska bliskost, odnosno odgovarajuća faza u životnom ciklusu, uglavnom se ističu kao kohezivni elementi odnosa u situacijama socijalne heterogenosti: „Imamo neki vid zajedničkih tačaka da li u obdaništu ili u školi, onda kroz te dečje kontakte na igralištu...“ (A13).

b) Bezbednost u susedstvu

Ispitanici smatraju da lična bezbednost u susedstvu počiva na razumevanju načina na koji život funkcioniše u određenom prostoru, koje proizlazi iz „familijarnosti i sa ljudima i sa prostorom“ (A7). To uključuje i poznavanje problematičnih osoba, lokalnih kriminalaca i načina na koji oni žive: „...Mislim, znam kako funkcionišu stvari, kad smo kupili novi auto ja sam tu po kraju raširio da je auto moj, čisto da mi ga ne bi obili. Znao sam kome treba da kažem...“ (B3). Niska prostorna mobilnost odnosno dužina boravka u istom naselju pogoduju poznavanju susedstva, čak i socijalno veoma udaljenih osoba. Iskazi ispitanika s područja B ilustruju suživot osoba veoma različitih socijalnih miljea i značaj praktične kompetentnosti u definisanju granica u odnosima sa „drugima“: „S obzirom da sam ovde rođena ja gomilu tih ljudi (sumnjivih, kriminalaca) poznajem, pa možda mogu da kažem i ukažem svojoj ćerki ko je malo ... ovakav ko je onakav, ili da kažem, ajde, ti sačuvaj moju ćerku“ (B10).

Uočene razlike među ispitanicima u pogledu bezbednosti posmatranih lokacija u skladu su sa specifičnostima prethodno razmatranih dimenzija susedstva, koje neposredno uslovljavaju osećaj sigurnosti. Osećaj manje bezbednosti ispitanika područja B često je zasnovan na ličnom neprijatnom iskustvu: „Mene je napao dečko od oko 18 godina ispred ulaza u zgradu u jedan sat po podne, mislim da je narkoman .... ništa mi nije uzeo, samo me je fizički napao“ (B20); „...imao sam prilike da vidim da se ispred moje zgrade droga distribuira, pucalo se u zgradi pored mene na čoveka koji tu živi“ (B5). Pored toga, ispitanici navode i indirektno znanje o događajima/ljudima koji ugrožavaju bezbednost: „znam da su nekolicini ljudi kola ukradena iz moje zgrade“ (B5); „bila sam godinama u strahu da mi neko ne obije stan jer su komšijama do mene obili stan i razrovarili sve moguće“ (B2). Posebno su zabrinuti ispitanici – roditelji, jer prostori koji bi trebalo da podstiču interakciju dece (škola, vrtići) postaju nebezbedna mesta zbog narkomije, a opasnost od kladionica češće je isticana no dobra uređenost i pristupačnost prostora namenjenih deci: „... grupe narkomana se okupljaju u jednom delu vrtića i u školskom dvorištu..., deca se okupljaju u kladionicama koji ih ima nažalost i previše u bloku ... iako je zabranjeno da maloletnici mogu da uplaćuju, to se ne poštuje jer su svi iz bloka pa se međusobno znaju.“(B14). Rasprostranjenost problema uslovljava i ocenu da ovaj kraj gubi prednosti za socijalizaciju dece (iako je prostorni koncept razvijen upravo

sa idejom veće bezbednosti dece – blizina vrtića i škola, izmeštanje kolskog saobraćaja, pristupačnost rekreativnih prostora). Otuda srećemo protivrečne stavove ispitanika, da je kraj pogodan za život porodica sa malom decom ali i veoma opasan, posebno za decu osnovnoškolskog uzrasta. Česte su primedbe ispitanika i na neadekvatnu osvetljenost i uređenost javnih prostora, kao i nezadovoljstvo radom organa bezbednosti: „Meni policija uopšte ne stvara osećaj bezbednosti, čak osetim odmah da nešto ne valja... možda kada bi obilazili češće ta mračna mesta ... i naravno srediti ta mračna mesta“ (B10).¹⁴

Pored toga što ispitanici s područja A imaju razvijeniji osećaj sigurnosti u svom okruženju, oni smatraju i da je u poslednje vreme poboljšana bezbednost njihovog susjedstva, zahvaljujući boljem uličnom osvetljenju, sigurnosnoj opremi stambenih zgrada, obezbeđenju poslovnih objekata: „Možda je bilo nebezbedno ranije, prosto kraj nije ovako izgledao, sad su tu tržišni centri, poslovni centri, njihovo obezbeđenje, i tu više nema gde“ (A5). Prema iskazima ispitanika, socijalna homogenost susjedstva doprinosi bezbednosti: „...zato što su svi ljudi manje-više sa univerziteta, nekako taj krug ljudi, znači nema onako sa konca i konopca što zna da se dogodi, tako da to baš doprinosi toj bezbednosti“ (A12). Osećaju sigurnosti doprinosi i činjenica da među stanarima ima i pripadnika (političke) elite: „Prilično se osećam bezbedno pogotovo što vidim po tim parkinzima neki sekjuritni sistem, neke ljude koji stalno motre na ulaz jer tamo žive političari“ (A13).

c) Zajedničke aktivnosti i ciljevi, participacija i uticajnost

I pored relativno pozitivne ocene susjedstva kao zajednice i stepena razvijenosti socijalnih mreža podrške, ocena ispitanika o organizovanju suseda na pitanjima održavanja zgrade i stambenog okruženja je nepovoljna. Takođe, niska je i uključenost ispitanika u inicijative za poboljšanje uslova života u susjedstvu, kao i informisanost o radu organa lokalne uprave.

Privatizacija stanovanja sagledava se kao jedan od uzoka takvog stanja jer su obaveze održavanja stambenih zgrada nejasno definisane: „...To je posledica otkupa stanova, više nema ljudi koji odgovaraju za hodnik, lift, sve ono što je zajedničko“ (A3). Pored toga, navode se i problemi atomizacije društva i otuđenja: „Teško je organizovati bilo kakvu akciju jer su ljudi zatvaraju u svoje živote“ (A18).

Prema Zakonu o održavanju stambenih zgrada, Skupština stanara ima nadležnost da organizuje tekuće i investiciono održavanje zgrade (čišćenje, krećenje, popravke lifta, krova i sl.). Ispitanici potvrđuju da se prikupljanje novčanih sredstava za investiciono održavanje uglavnom, po inerciji, i dalje poverava javnom komunalnom preduzeću (kao i izvođenje radova), dok je tekuće održavanje mahom

¹⁴ Do sličnih rezultata o niskom osećaju bezbednosti dece i roditelja u Bloku 45 došlo je istraživanje o rizicima i bezbednostima u susjedstvu (Tomanović i Petrović, 2006)

organizovano na neformalan način, kako prikupljanje novca, tako i angažovanje radne snage. Budući da predsednik skupštine stanara nije profesionalna uloga, funkcionisanje zgrade u velikoj meri zavisi od ličnih karakteristika i entuzijazma stanara koji tu ulogu trenutno obavlja, te se situacija razlikuje od zgrade do zgrade.

Ispitanici su svesni činjenice da je u kolektivnom tipu stanovanja teško postići saglasnost o prioritetnim aktivnostima i ulaganjima na nivou zgrade. Oni ukazuju na prepreke koje proističu i iz inercije socijalističkih vrednosti i ponašanja, na primer, pri uvođenju savremenih mera obezbeđenja: „Bilo je nekih ideja da instaliramo kamere ali su se neki susedi pobunili, kao, to će ograničiti njihovu slobodu, da će se to zloupotrebiti, meni se to činilo kao neka komunistička paranoja“ (B11). Inertnost u ponašanja posebno je nepovoljno ocenjena pri razmatranju moguće upotrebe raspoloživih resursa zgrade u cilju poboljšanja kvaliteta stanovanja; „Moglo bi recimo od reklame na krovu zgrade da se štošta uradi, da se novac obezbedi... U zgradi žive ljudi koji su nepoverljivi, koji su znači dobili stanove od vojske, ne znam, neka loša navika od ranije ih sprečava da bilo šta ulažu. .... u kraju koji postaje ... interesantniji u poslovnom, a i u drugom smislu, žive ljudi koji ne umeju to da isprate...“ (A11). S druge strane, nedovoljna zakonska uređenost procesa privatizacije usluga u oblasti stanogradnje i održavanja stanova (kao i nedovoljno definisana odgovornost javnog sektora), otežavaju efikasnost organizovanja građana: „Zadnji put kada smo imali neku akciju, nije bilo grejanja, pa se ispostavilo da to mora da radi neka firma a ne toplana, pošto je zgrada pod garancijom, ali firma je bila u stečaju, mislim, džabe je bila sva naša organizacija, ništa nismo mogli da uradimo...“ (A2).

Iako ispitanici smatraju da susedstvo treba bolje organizovati, većinom procenjuju i da se uloga pojedinca iscrpljuje u pokrivanju troškova, najčešće zbog nedostatka vremena i/ili interesa: „... Ljudi nemaju vremena da se time bave, ali ako ih neko organizuje i kaže, treba da platiš toliko i toliko, treba da uradiš to i to, on će to da uradi. Ali da on sad brine, da razmišlja, znači ljudi nemaju za to vremena, većina“ (B1). Opšte je prisutan stav da građani imaju mali uticaj na one koji odlučuju o ulaganjima na nivou susedstva: „... I ne razmišljam o tome (angažovanju na nivou susedstva) jer je stvari moguće rešavati samo kroz politiku“ (B10). Ispitanici su i nedovoljno informisani o aktivnostima u susedstvu, o tome ko ih organizuje: „...tu je neko napravio klupice, stvarno ne znam ko, ali sada to pristojno izgleda ... Da li je to akcija na nivou opštine, ili je to samoinicijativno rađeno, stvarno ne znam“ (A15). Ispitanici su jednako neinformisani u u pogledu efekata iniciranih akcija; „bilo je priča da će se okolni veliki prazni teren prodati da se napravi zgrada, pa su onda pisane peticije, pa je to stopirano, ne znam dokle je to stiglo ...“ (A6). Iako ističu probleme komercijalizacije prostora, posebno zloupotrebe javnih i zelenih površina, ispitanici su istovremeno nedovoljno sigurni o čijoj nadležnosti govore kada procenjuju održavanje susedstva: „...Opština ili mesna

zajednica, ne znam, dosta dobro održavaju, čisto je, novi su koševi na terenu za basket..." (A5).

Sledeći iskaz ilustruje haotičnost institucionalnog konteksta, korupciju i kriminalizaciju društva, koje doprinose niskoj aktivnosti građana, čak i kada su njihovi interesi direktno ugroženi: „imali (smo) u zgradi prostoriju za zajedničke potrebe, 70 i nešto m²... Pojavio se čovek, dobio je to od opštine nekim posebnim kanalima, imajući neke veze, zato što ima troje dece..to mu nije smetalo da posle godinu dana od polovine ili od dela tog stana napravi podrum za prodaju pića, pa je čak ugrozio stabilnost zgrade jer je isekao betonski noseći zid da bi napravio kafanu , pa je i to bilo malo, ... pa je onda taj prostor izdao drugome, pa je taj drugi napravio kladionicu... postoji mogućnost da se piše peticija, trebalo bi da samo nekoliko stanara potpiše neki zahtev i da se uputi opštini, međutim ljudi se plaše, kažu to je mafija“ (B5).

Premda dosadašnja analiza pokazuje uopšteno nizak nivo aktivizma građana odnosno socijalnog kapitala koji se odnosi na razvijenost interakcija građana sa institucionalnim akterima, ipak, mogu se uočiti izvesne razlike među posmatranim područjima. Ispitanici s područja B često pominju problem održavanja zgrada u okolnostima nejednake platežne moći stanovnika, što uslovljava parcijalnost akcija: “Problem je kada ljudi nemaju iste materijalne mogućnosti a žive zajedno .... mi organizujemo i plaćamo krečenje stepeništa po spratovima u skladu sa mogućnostima (B11). Takva situacija produkuje i neujednačenost kvaliteta stanovanja na nivou zgrade: “Postoje ogromne razlike, kada idemo peške sa 12. sprata tačno se vidi neki socijalni nivo i svest tih ljudi koji žive na određenom spratovima, imate gde je sve prljavo stravično, izbačen nameštaj truli, dok postoje spratovi koji su, onako, blješte od čistoće ...“ (B13). Prema mišljenju ispitanika, pad materijalnog standarda i podozrenje prema susedima neadekvatne kulture stanovanja značajne su prepreke sprovođenju i ne tako skupih i komplikovanih akcija, poput uvođenja interfona: »...Interfon je teško organizovati u zgradi, jer se ljudi plaše da daju pare, a onda da se to posle razbije, pokvari, vrata se ne zatvaraju kako treba, i sl...“ (B13).

U intervjuima sa područja A problemi usklađivanja aktivnosti suseda pominju se na drugačiji način, zapravo, pre se ukazuje na odsustvo dobre volje pojedinih suseda da učestvuju u zajedničkim troškovima, kao i na spremnost ispitanika da, sa zainteresovanim susedima, plate troškove za one koji to odbijaju: „U principu se svodi na to da uvek par njih povuče, a ima i par onih koji uvek kažu, „a šta sad“... onih namćorastih ... Ne moraju, ... ko neće platićemo i za njih“ (A13). Na ovoj lokaciji, posebno u slučajevima izrazitije socijalne homogenosti susedstva (manje zgrade naseljene zaposlenima sa univerziteta), ima primera uspešnog i lakog organizovanja suseda, što se obrazlaže sličnošću interesovanja i potreba: “Za teretanu smo se sami organizovali, ... naš je interes da se bavimo sportom jer svi

mnogo sedimo na poslu, da se malo rekreiramo i uzeli smo svi zajedno učešće“ (A19). Posebno je zanimljiv primer organizacije zajedničkog prostora za igru dece, koja dobija izvesna obeležja „zatvorenih“ zajednica: „...Imamo ovo unutrašnje dvorište i tu su napravili kao neko igralište za decu, taj prostor je zatvoren u smislu da neko ne može da uđe u dvorište i da ugrozi bezbednost dece“ (A2). Ispitanici sa ove lokacije potvrđuju i da susedstva viših društvenih položaja uspešnije generišu prakse koje odgovaju aktualnoj društvenoj situaciji, čak i kada je reč o uslovima neefikasnog stambenog sistema. Premda kritični prema postojećoj haotičnosti institucionalnog okruženja, ispitanici izveštavaju o strategijama prevazilaženja problema po osnovu ličnih veza i kontakata: „Bio je problem oko peska koji je upao u kanalizacione objekte... stanari naprosto ne znaju kome da se jave, to niko ne zna, to je problem celog grada, ja sam (ispitanik radi u komunalnom preduzeću – prim. inter.) uspevao da angažujem ovog i onog kada je trebalo, međutim, to nije rešeno pitanje“ (A13); „Za predsednika skupštine stanara izabrali smo ženu koja radi u građevinskom preduzeću koje je gradilo zgradu, u slučaju da bude problema sa održavanjem“ (A6).

Zaključna razmatranja

Razmatrani nalazi potvrdili su da se percepcija susedstva među stručnjacima na Novom Beogradu diferencira u zavisnosti od (promena) kvaliteta mesta i procene socijalne bliskosti osoba u stambenom okruženju. Pored kategorizacije ljudi u susedstvu (kako suseda tako i posetilaca susedstva), dužina boravka, roditeljstvo, i tip zgrade (soliteri nasuprot zgradama niže spratnosti), takođe, utiču na osećaj pripadanja susedstvu i procenu njegovog kvaliteta. Navedeni činioци doprinose uočenim razlikama u stavovima ispitanika sa područja A i B (jer su prvi mlađi, kraćeg boravka u naselju, češće van braka i bez dece), ali uslovljavaju i razlike među ispitanicima unutar iste (šire) rezidencijalne oblasti (odnosno unutar područja A i B).

Iako ispitanici smatraju da je heterogenost životnih stilova poželjno obeležje urbanog susedstva, oni su prevashodno imali u vidu generacijske razlike i faze u životnom ciklusu (kao odrednice stila života i interesovanja za različite sadržaje u susedstvu, na primer, razlike između ljudi sa decom ili bez njih i sl.), a znatno manje razlike u interesovanjima koje proističu iz specifičnih socijalnih miljea (normativne i vrednosne sfere ponašanja). Otuda se relativna ujednačenost socijalnog miljea suseda sagledava kao prednost uspešnog funkcionisanja urbanog susedstva, što potvrđuju kako ispitanici s područja A (pozitivnim primerima i zadovoljstvom popravljavanja socijalnog profila susedstva specifičnom džentrifikacijom) tako i ispitanici s područja B (uglavnom negativnim primerima koji upućuju na odsustvo elementarne kulture stanovanja i urbanog ponašanja suseda u odnosu na koje se povećava socijalna distanca usled započetog procesa socijalne filtracije).

Susedstvo se, iz perspektive stručnjaka, potvrđuje kao tip zajednice u kojoj nivo prisnosti i uzajamne pomoći ne mora biti visok sa svim članovima, i koja ima sve izrazitiju utilitarnu dimenziju. Susedski odnosi, takođe, potvrđuju se kao odnosi koji podrazumevaju međusobno uvažavanje, toleranciju i kooperaciju, čineći bitnu arenu kroz koju se generiše socijalna kohezija, ali i reflektuje socijalni poredak. Tu je lociran i značajan potencijal socijalnog kapitala, koji je u domenu ličnih odnosa prilično razvijen, ali koji ostaje nerealizovan na nivou susjedstva kao kolektiviteta.

Grupno organizovanje i iniciranje akcija, saradnja s drugim akterima lokalne zajednice, kao i participacija u procesu odlučivanja na lokalnom nivou, pokazuju se kao slabo razvijeni socijalni domeni susjedstva (pogledati Tabelu 1). Ove domene obeležava socijalna atomizacija, niska kooperativnost i preduzetnost. Socijalni kapital, kao potencijalni resurs povezivanja građanskih asocijacija sa institucijama bitnim za kvalitet života u susjedstvu, veoma je nizak na oba područja, kao i nivo poverenja u institucije, kako zbog nedovoljno razvijenog institucionalnog okruženja tako i zbog inercije nasleđenog modela građanske nezainteresovanosti i neinformisanosti, te zbog procene niskog nivoa moći uticaja građana. Ispitanici sa područja B govore o problemima samoorganizovanja aktivnosti u uslovima neujednačenih materijalnih mogućnosti, ukazujući i na negativne posledice po održavanje i vrednost stambenih zgrada. Ispitanici sa područja A češće govore o uspešnim akcijama samoorganizovanja, koje, međutim, imaju efekte (voljne) socijalne isključenosti (konverzija zajedničkih prostora u poželjne sadržaje sa kontrolisanim pristupom). Ispitanici sa područja A izveštavaju i o specifičnom strategijama oslanjanja na lične veze radi prodora u institucije, koje u uslovima slabe i/ili korumpirane države imaju efektivnosti, ali koje na mikro susjedskom nivou (re)produkuju društvenu fragmentaciju (razlike među susjedstvima u zavisnosti od socijalnog sastava, te prisustva socijalno moćnih suseda). Dobijeni rezultati ne govore u prilog pretpostavke da stručnjaci iz heterogenijih sredina imaju veće iskustvo ili izveštavaju o višem stepenu građanskog aktivizma u susjedstvu i obratno. U principu, svi ispitanici pokazuju veću naklonost ka rešavanju problema plaćanjem usluga (čak i za druge susede), što je strategija ograničenog dometa u socijalno heterogenim susjedstvima.

Ideja susjedstva kao robe u značenju životnog stila prepoznaje se kod svih ispitanika, ali su ispitanici s područja A u ovom pogledu zadovoljniji, jer je kvalitet susjedstva bliži njima poželjnim kriterijumima. Ovi ispitanici, međutim, sebe prevashodno percipiraju kao nosioce kulturnog kapitala, te imaju izvesnu distancu u odnosu na osobe u okruženju kojima je bliža ideja susjedstva kao robe u smislu simboličkog kapitala (koje nazivaju skorojevićima, snobovima). Otuda se i izvesne ekskluzivističke prakse (zatvoreno dvorište za igru dece i sl.), koje u osnovi nastaju samoorganizovanjem suseda, ne mogu suštinski smatrati indikatorima takozvanih komodifikovanih susjedstva, u kojima se socijalna kohezija kupuje a ne stvara, gde formalna pravila garantuju sigurnost i komfor nadomešćujući neformalne socijalne

kontakte koji bi se u stabilnim susedstvima razvili tokom vremena (Forrest & Kearns, 2001). Osim toga, istraživanje ovog tipa susedstva zahtevalo bi drugačiju profilaciju uzorka i u socijalnom i u prostornom aspektu.

Potvrđena je dominacija ideje susedstva kao zajednice unutar koje se interakcije uspostavljaju pod velikim uticajem drugih dimenzija socijalnog identiteta. Razvijenost reciprocitetne podrške sa susedima značajna je za osećaj sigurnosti i pripadanja susedstvu kod svih ispitanika (što su, takođe, bitni domeni socijalnog kapitala, shodno Tabeli 1). Najveća razlika u percepciji susedstva među ispitanicima, međutim, uočava se upravo u domenu bezbednosti a prevashodno usled razlika u socijalnom kontekstu susedstva. Na taj način ideja o susedstvu kao negativnom kontekstu prepoznata je, prema očekivanju, među ispitanicima područja B, kako kroz procenu ljudi koji nastanjuju susedstvo (kriminalci i ljudi sa margina, zavisnici od droge), tako i putem navođenja neprijatnih događaja i iskustava (napadi, pljačke, ubistva). Neke razlike u prostornim karakteristikama posmatranih lokacija, takođe, utiču na percepciju nivoa bezbednosti (bolja opremljenost zgrada sigurnosnim uređajima i bolje obezbeđeni ekskluzivniji sadržaji na području A naspram standardizovanim i nespecifičnim prostorima i većem broju identifikovanih nebezbednih mesta na području B). Prostorni koncept modernog urbanizma, međutim, nije mnogo kritikovan.¹⁵ Promena socio-prostornih karakteristika pojedinih susedstva (zapuštenost i opadanja kvaliteta lokacija, zgrada i stanova, i proces njihove socijalne filtracije, odnosno suprotne tendencije) jačaće započetu diferencijaciju među susedstvima na Novom Beogradu i unutar ispitivanih područja (posebno područja B, gde je moguće očekivati tendenciju porasta nejednakosti po manjim prostornim celinama), premda je malo verovatno da će u dogledno vreme neko od njih zadobiti karakteristike „marginalizovanih“ susedstva.¹⁶ Tome u prilog idu promene na tržištu, kako zbog interesantnosti novobeogradskih lokacija za

¹⁵ Dobijeni nalazi u skladu su sa rezultatima pomenutog istraživanja o rizicima i bezbednostima u susedstvu, koje je potvrdilo viši stepen percepcije rizika i osećaja nebezbednosti u novobeogradskom Bloku 45 u odnosu na ostale lokacije obuhvaćene istraživanjem, a oblikovane u tradicionalnom konceptu, posebnu u odnosu na multifunkcionalna susedstva na Vračaru. Međutim, ni ovo istraživanje nije ukazalo da prostorno oblikovanje Bloka 45 ima bilo kakve direktne negativne efekte na razvijenost socijalnih interakcija u susedstvu, što je na ovoj, kao i na ostalim lokacijama, navedeno kao glavni izvor osećaja sigurnosti i dece i roditelja (Tomanović i Petrović, 2006). Treba imati na umu da istraživanja koja dokumentuju negativne efekte prostornih rešenja funkcionalnog urbanizma referiraju na drugačiji socijalni kontekst tzv “novih stambenih naselja” na Zapadu (limitiranog kvaliteta, sa negativnom socijalnom reputacijom korisnika nižih društvenih položaja) od novobeogradskih naselja (gradnja kvalitetnijih stanova nastanjenost srednjim i višim društvenim slojevima).

¹⁶ U prilog tome govori i protest građana sa B lokacija protiv naseljavanja Roma (iz nehipijenskog naselja kod mosta Gazela) u okruženju njihovog susedstva. To je ujedno jedna od retkih akcija samoorganizovanja građana u skladu sa tradicijom pokreta srednje klase na Zapadu pod nazivom “ne u mom susedstvu” (NIMBY - Not In My Back Yard), kojima se štiti vrednost stanova, socijalni profil susedstva i njegovi ekološki parametri.

investicije¹⁷ (između ostalog i zbog odsustva problema imovinsko-pravnog karaktera i restitucije, budući da ovo područje nije bilo nastanjeno pre socijalizma), tako i zbog relativne sporosti promena koje mogu podstaći značajniju socijalnu filtraciju prostora (brzina priliva investicija, diferenciranja središnjeg dela stratifikacione lestvice), a koja pretpostavlja mogućnost izbora bolje pozicioniranih pripadnika srednjih slojeva, u skladu s rezidencijalnim preferencama, i njihovu pokretljivost iz naselja čiji kvalitet postaje neodgovarajući pretpostavljenim kriterijumima¹⁸. U svakom slučaju, područje Novog Beograda postaje veoma relevantno za istraživanje promena urbanih susjedstva.

Literatura

- Albrow, M. (2000) *Traveling beyond local cultures: sociospaces in a global city*, In; Eade, J. (ed) *Living the Global City*. London: Routledge, pp. 37-55.
- Beck, U. (1999) *World Risk Society*, Cambridge: Polity.
- Bonetti, M. (2002) "A Generative Approach in Urban Sociology". ENHR Conference: *Housing Cultures: Convergence and Diversity*. Vienna- Austria, 1-5 July.
- Bounds, M. (2004) *Urban Social Theory*, Oxford University Press.
- Bourdieu, P. (1985) „The forms of capital“, in: J. G. Richardson (ed.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, pp. 241–258. New York: Greenwood Press
- Bourdieu, P. (1998) “Društveni prostor i simbolička moć”, u : *Interpretativna sociologija*, priredila Ivana Spasić, Beograd: ZUNS, pp. 143-158.
- Brint, S. (2001) “Gemeinschaft Revisited: A Critique and Reconstruction of the Community Concept”, *Sociological Theory*, 19:1, pp. 1-23.

---

¹⁷ Otvaranje Deltinog šoping mola u bloku 67 momentalno je uticalo na porast vrednosti stanova u okruženju (Večernje novosti, 9.11.2007), no, sasvim je otvoreno pitanje da li i u kojoj meri to odgovara rezidencijalnim preferencama stručnjaka u datim prostornim i socijalnim karakteristikama susjedstva, te bi se moglo pretpostaviti da porast cene stanova može podstaći njihovo napuštanje susjedstva. Naravno, moguće je pretpostaviti i da bi porast cene stanova mogao podstaknuti pripadnike nižih dohodovnih grupa da se isele kako bi iskoristili novonastalu tržišnu situaciju, budući da ponuda novog šoping mola ima manje uticaja na njihov stil života i potrošačke mogućnosti.

¹⁸ Iako je rasportranjenost „voice“ strategija ili građanski aktivizam uopšteno nizak, sklonost ka „exit“ strategijama (Hirschmann, 1970), bar u načelu, prisutnija je među ispitanicima s područja B. Da ima mogućnost izbora, svaki drugi intervjuisani stručnjak ovog područja promenio bi lokaciju stanovanja (ne nužno i napustio Novi Beograd, odnosno kolektivni tip stanovanja, za ove ispitanike poželjno mesto stanovanja je i ispitivano područje A). Ispitanici područja A sasvim retko navode želju da promene lokaciju, a to bi učinili prvenstveno ukoliko bi mogli da pređu u individualni tip stanovanja.

- Butler, T. and Robson, G. (2001). „Social capital, gentrification and neighborhood community in London: a comparison of three South London neighborhoods“, *Urban Studies*, 38 (12):2145-2162.
- Forrest, R. & Kearns, A. (2001) „Social cohesion, social capital and neighborhood“, *Urban Studies*, 38(12):2125-2143.
- Giddens, A. (1990) *The Consequences of Modernity*, Cambridge: Polity/Blackwell.
- Granovetter, M. (1973) “The strength of weak ties”, *American Journal of Sociology*, 78, pp. 1360–1380.
- Hirschmann, A. (1970) *Exit, Voice and Loyalty*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Jackson, P. (1992) *Maps of Meaning*, London: Routledge.
- Jacobs, J. (1961) *The Death and Life of Great American City*, New York: Vintage.
- Jenkins, R. (1996) *Social Identity*, London and New York: Routledge.
- Keyes, L. (2001) “Housing, Social Capital and Poor Communities”, In: Saegert, S, Thompson, J, and M. Warren (eds) *Social Capital and Poor Communities*, NY: Russell Sage Publication., pp. 136-164.
- Lynch, K. (1960) *The Image of the City*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Marcuse, P. (2002) “The Partitioned City in History”, in Marcuse, P. and Van Kempen, R. (eds) *Of States and Cities : The Partitioning of Urban Space*, Oxford University Press.
- Petrović, M. (2004) *Sociologija stanovanja*, Beograd: ISI FF.
- Portes, A. “The Two Meanings of Social Capital”, *Sociological Forum*, Vol. 15, No.1, pp. 1-12.
- Putnam, R.D. (1993) “The prosperous community: social capital and community life”, *The American Prospect*, No. 13.
- Putnam, R.D. (1995) “Bowling alone: America’s declining social capital”, *Journal of Democracy*, 6(1), pp.65-78.
- Szelenyi, I. (1996) “Cities under Socialism and After”. In G. Andrusz; Harloe, M. and Szelenyi, I. (eds.) *Cities after Socialism*. Oxford, Cambridge: Blackwell Publishers: 286-317.
- Taylor, M. (2000) “Communities in the Led: Power, Organisational Capacity and Social Capital”, *Urban Studies*, Vol. 37, No. 5-6:1019-1035.
- Tomanović, Smiljka i Mina Petrović (2006) "Rizici i bezbednost u susedstvu iz perspektive dece i njihovih roditelja". U: Smiljka Tomanović (ur.) *Društvo u previranju*, Beograd: ISI FF.
- Woolcock, M. (1998) "Social capital and economic development: towards a theoretical synthesis and policy framework". *Theory and Society*. Vol. 27, No.2.